

Nataša TUČEV¹Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultetMilena KOSTIĆ²Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultetUDK
821.111(73).09-1 Рич А.

„KADA SE MI MRTVE PROBUDIMO”: UNUTRAŠNJI RASCEP I MOGUĆNOST ZACELJENJA U STVARALAŠTVU ADRIJEN RIČ

APSTRAKT Osnovna teza u eseju Adrijen Rič „Kada se mi mrtve probudimo” glasi da lažne alternative koje nameće patrijarhat stvaraju rasep u ličnosti spisateljice. Rič pri tom ne misli samo na različite rodne uloge koje su muškarcu i ženi nametnute u društvu i porodici, već i na činjenicu da su razjedinjene dve energije koje bi trebalo da budu suštinski povezane: kreativna energija i energija intimne veze. Okosnicu rada predstavlja ideja Adrijen Rič da je zaceljenje možda moguće kroz sâm kreativni čin, koji je za autorku istovremeno način suprotstavljanja patrijarhatu i borbe za sopstveni opstanak. Istražuje se kako se ovaj motiv dalje razvijao u nekim od ključnih pesama u opusu Adrijen Rič („Tigrovi tetke Dženifer”, „Orion”, „Zaroniti do olupine”), kao i kroz uvide do kojih ona dolazi u svojim esejima, uključujući tu i njene ideje o lezbejstvu. Iako je stvaralaštvo Adrijen Rič prošlo kroz brojne transformacije i izražavalo različite pesničke stavove, može se zaključiti da je pesnikinja uvek osećala potrebu da se ne samo pobuni protiv nametnutih rodni uloga, već i da uvek iznova nudi vizije povezivanja i psihičkog zaceljenja.

Ključne reči: Adrijen Rič, rodne uloge, patrijarhat, čin pobune, kreativna energija, psihičko zaceljenje

Esej Adrijen Rič (Adrienne Rich) „Kada se mi mrtve probudimo” („When We Dead Awaken”) prvobitno je napisan za forum „Spisateljica u dvadesetom veku”, organizovan 1971. godine od strane Komisije za profesionalni status

1 E-mail: natasa.tucev@filfak.ni.ac.rs

2 E-mail: milena.kostic@filfak.ni.ac.rs

žena (Rich 1993b, 166).³ Esej je uglavnom autobiografskog karaktera, ali autorka teži da, analizirajući neke motive iz svog života i književne karijere, dođe do sveobuhvatnijih zaključaka o problemima sa kojima se danas suočavaju spisateljice. Ti problemi tiču se određenih kulturnih stereotipa koji oblikuju sudbine muškaraca i žena i koji mogu osujetiti težnju žena da se kreativno izraze.

Jedna od središnjih preokupacija u ovom eseju Adrijen Rič – položaj žene u braku, u situaciji kada je ona istovremeno supruga, majka i spisateljica – takođe je predmet teorijskih razmatranja u ginokritici. U okviru istraživanja socijalnih, psihičkih i kulturnih uslova u kojima žene pišu i koje transponuju u svoja dela, ginokritika posvećuje pažnju i porodici, kao i efektu ovakvog položaja žene na književni tekst (Dojčinović Nešić 1993, 26). Međutim, Adrijen Rič ne prilazi tom pitanju sa književno-teorijskog ili sociološkog stanovišta, već pre svega kao pesnikinja. Njen esej govori o rešenjima za kojima je tragala kroz samu svoju poeziju. Osnovna teza u eseju glasi da lažne alternative koje nameće patrijarhat stvaraju rascep u ličnosti spisateljice, a da je zaceljenje možda moguće kroz sâm kreativni čin.

Već u jednoj od svojih ranih pesama, „Tigrovi tetke Dženifer” („Aunt Jennifer’s Tigers”), pesnikinja naslućuje postojanje tog rascepa. Žena u pesmi izrađuje tapiseriju na kojoj su predstavljeni tigrovi, simbol slobode i kreativne energije. Sa druge strane, u svakodnevnom životu, ona je sputana konvencijama patrijarhalnog društva, što simbolizuje masivna burma koja joj smeta dok veze. Njena imaginacija i način života koji je prihvatila su u raskoraku i ona zbog toga pati (Rich 1993b, 171). Iako se sudbina „tetke Dženifer” može posmatrati kao metafora za žensko stvaralaštvo uopšte, zanimljivo je da je Adrijen Rič, prema sopstvenim rečima, težila da se od žene u pesmi što više distancira formalnim elementima i tonom „objektivnog posmatrača”, verovatno zato što u mladosti nije bila u stanju da prihvati da će to biti i njena sudbina.

Adrijen Rič će kasnije sličan rascep iskusiti i u sopstvenom braku, na koji se takođe osvrće u eseju. Jedan od povoda da rano zasnuje porodicu (udala se u ranim dvadesetim, a već do svoje tridesete godine rodila troje dece) bio je i

3 Neposredan povod da se ponovo razmotre neki od ključnih motiva u umetničkom i književno-teorijskom stvaralaštvu Adrijen Rič bila je nedavna smrt pesnikinje, 27. marta 2012. godine.

taj što je želela da dokaže da istovremeno može biti pesnikinja i živeti na način koji se u to vreme smatrao „potpunim” i „pravim” ženskim životom: „to se dešavalo pedesetih godina, i kao odgovor na prethodni talas feminizma, žene srednje klase težile su da postanu savršene domaćice... [P]orodica se veličala iznad svega” (Rich 1993b, 173).

Međutim, ispostavilo se da je pomirenje ova dva života, pesničkog i konvencionalnog, za nju bilo nemoguće. Analizirajući ulogu žene u tradicionalnoj patrijarhalnoj porodici, Adrijen Rič objašnjava zbog čega je ona nespojiva sa pesničkim stvaralaštvom. Majka i domaćica ima mogućnost da pasivno sanjari, ali nema slobodu uma i vreme u kome bi neometano mogla da usredsredi svoju pažnju na kreativan čin. Taj čin, za razliku od sanjarenja, nije nimalo pasivan, i može se uporediti sa kretanjem vazdušne jadrilice čiji se pilot sve vreme trudi da održi visinu i kontinuitet leta. Nasuprot tome, za život domaćice karakterističan je diskontinuitet („žensko bitisanje, svo isprekidano sitnim, svakodnevnim kućnim poslovima i stalnim potrebama male dece” (ibid.)) koji sprečava da u njenom umu dođe do imaginativne transformacije stvarnosti i iskustva. Najzad, život u tradicionalnoj porodici direktno je suprotstavljen i subverzivnoj funkciji imaginacije, jer nameće ženi konzervativizam i određene „svetinje” koje se ne smeju preispitivati:

„Da bi imaginacija nadrasla i transformisala iskustvo, ona mora da ispituje, da izaziva, da zamišlja alternative, čak i alternative samom načinu na koji živite u ovom trenutku. Morate biti slobodne da se poigravate predstavom da je dan možda noć, da je ljubav mržnja; ne sme biti takvih svetinja koje brane imaginaciji da ih obrne naglavce, ili da eksperimentiše nazivajući ih drugim imenom. Ali, život majke koja se po ceo dan brine o maloj deci na starinski način, koja je sa muškarcem u staromodnom braku, zahteva uzdržavanje, zanemarivanje takve imaginativne aktivnosti, i umesto toga iziskuje jednu vrstu konzervativizma” (ibid., 174).

I u pesmi „Orion”, Adrijen Rič pokušava da se ponovo poveže sa jednim delom svoje ličnosti od kojeg se tokom bračnog života otuđila. U sazvežđe Orion pesnikinja projektuje onaj aspekt svoje psihe koji smatra izvorom kreativnosti, opisujući ga kao „aktivni princip”, „energiju imaginacije”, svog „polubrata”. Povezivanje sa ovim psihičkim principom ipak samo po sebi nije dovoljno da se prevaziđe unutrašnji osećaj rasepljenosti: u odnosu na

požrtvovanost majke i supruge, Orion zapravo simbolizuje drugu krajnost, a ne zadovoljavajuće rešenje. O tome svedoči i ton samooptuživanja u pesmi i epiteti „hladna” i „egotistična”, kojima pesnikinja opisuje sebe. Ona se pita da li mora da postane upravo takva i da se povinuje mitu o muškom umetniku „nezajažljivog ega” (ibid., 174), da bi mogla da stvara.

Orion je mitski ratnik, muškarac, što sugerise da autorka na svoju kreativnost gleda kao na mušku karakteristiku, ili na muški princip. Ovaj motiv može se uporediti sa uvidima koje iznose Sandra Gilbert i Suzan Gubar (Sandra Gilbert and Susan Gubar) u studiji *Ludakinja na tavanu* (*The Madwoman in the Attic*), jednom od revolucionarnih dela u feminističkoj kritici. Gilbert i Gubar pišu kako se kroz čitavu zapadnu književnu tradiciju provlači predstava prema kojoj je kreativnost muška odlika, a pisac „otac” svoga teksta, kao što je Bog otac koji je stvorio svet. Muške metafore o književnom stvaralaštvu dugo su zbunjivale književnice: one su se pitale nije li muški kosmički Autor jedini legitimni model za sve zemaljske autore, i nije li muška generativna moć možda jedina moć koja postoji. To je sprečilo mnoge žene da se okušaju u pisanju ili je uzrokovalo ogromnu anksioznost kod onih koje su se „drznule” da pišu. Na ženu koja piše kroz istoriju se često gledalo kao na anomaliju, nakazu, stvorenje koje je groteskno prekoračilo granice Prirode. Patrijarhalna ideologija tako je težila da ubedi ženu da je pisanje za nju ne samo sociološki, već i fiziološki nemoguće. Rodne uloge određene društvenim konvencijama i stereotipima (prema kojima je pesnik obavezno muškarac, dok žena može biti samo njegova inspiracija ili „muza”) pravdale su se biološkim uslovljenostima (Gilbert and Gubar 2004, 368–369).

Adrijen Rič smatra da problem nije samo u tome što su muškarcu i ženi nametnute različite uloge u društvu i porodici, već i u tome što su razjedinjene dve energije koje bi trebalo da budu suštinski povezane. To su kreativna energija i energija veze (bilo da je reč o intimnoj vezi dve odrasle osobe, ili o ljubavi majke prema deci). Razdvajanjem ovih energija, dominantna kultura nameće i muškarcima i ženama lažne alternative od kojih nijedna nije zadovoljavajuća. S jedne strane je ideal nesebične, altruističke, majčinske ljubavi za koju se smatra da je primerena ženi. S druge strane je egotizam, koji se odobrava muškarcima, jer se smatra da je za njih primereno da svoju energiju kanališu u

stvaralaštvo i umetnička dela, čak i po cenu da postanu nedostupni drugima. Naslov eseja Adrijen Rič, „Kada se mi mrtve probudimo”, omaž je Ibzenu, u čijoj istoimenoj drami se govori upravo o takvom umetniku, muškarcu, koji je zloupotrebio ženu, i o strašnim posledicama takve degradacije po oboje. S druge strane, smatra Adrijen Rič, potrebno je revidirati čak i samu reč „ljubav”, jer se i iza nje može skrivati ideološki konstrukt koji osujećuje žensku potrebu za kreativnošću. Umesto da pristajemo na lažne alternative, zaključuje autorka, moramo tragati za načinima da se kreativna energija i energija intimne veze ponovo ujedine (Rich 1993b, 175).

Ovakve revizije ukorenjenih društvenih predstava i podela, prema njenom mišljenju, treba da postanu okosnica književnosti koju pišu žene. One tako ne samo da otvaraju novo poglavlje u istoriji kulture, već se, kroz umetnički čin preimenovanja stvarnosti, suprotstavljaju patrijarhatu i bore za sopstveni opstanak:

„Radikalna kritika književnosti, po svojim pobudama feministička, trebalo bi pre svega da pride delu kao odgovoru na pitanje kako živimo, kako smo živele, kako nam je bilo nametnuto da zamišljamo sebe, kako nas je jezik zarobljavao i oslobađao, kako je i sâm čin imenovanja sve do sada bio muška privilegija, i kako da sada počnemo da sagledavamo i imenujemo – i stoga živimo – iznova” (ibid., 167).

Društveno određene rodne uloge i ograničenja ne nameću pesnikinji samo potrebu da ih preimenuje i dekonstruiše u jeziku, već i da ih prevaziđe nudeći kroz svoju poeziju vizije ujedinjenja i celovitog bića. Prava poezija, kako tvrdi Adrijen Rič u zbirci eseja *Šta se tamo nalazi* (*What is Found There*, 1993), ima moć da ujedini naizgled suprotstavljene aspekte bića kroz ponovno oživljavanje potisnute želje za unutrašnjim jedinstvom:

„Ta želja nam je oduzeta čak i pre nego što smo imale priliku da je imenujemo (šta zapravo želimo i čega se bojimo?) ili da se na trenutak prepustimo svojim protivrečnim razmišljanjima. ... Kao pesnikinja, biram da se vratim starim zaboravljenim rečima sa kojih kaplje mulj, da ih ponovo osnažim i vratim u sadašnji trenutak. ... Poezija dovodi u pitanje naizgled očigledne izbore – ne kroz ideologiju, već samim svojim prisustvom i načinima postojanja, svojim oličanjem čežnje i želje” (Rich 1993a, 14–15).

Međutim, u slučaju Adrijen Rič, ovo prepoznavanje značaja zanemarenih težnji i želja usledilo je nakon dugog perioda krivice, preispitivanja i grize savesti koju je osećala zato što nije mogla da pronađe ispunjenje i smisao u društveno ukorenjenim ulogama žene kao majke, supruge i domaćice. To je i razlog što osećanje izgnanstva i zarobljeničtva dominira u ranoj poeziji Adrijen Rič, ili se manifestuje kao skrivanje i maskiranje ženskog identiteta iza stavova dominantne muške persone.

Tokom sedamdesetih godina prošlog veka, u poeziji Adrijen Rič javljaju se promene koje sugerišu njeno oslobađanje od društvenih stega. Ona sada počinje da piše oslanjajući se na svoja ženska iskustva, uverenja i stavove. Uspostavljanje rodne ravnoteže u patrijarhalnom društvu, pre svega kroz isticanje značaja ženskog pisma, postaje okosnica njene poezije u ovom periodu. Tu poeziju karakteriše jasno izražavanje ženskog senzibiliteta i spremnost da se krene u potragu za istinom o muškarcima i ženama, istinom potiskivanom tokom vekova patrijarhalne dominacije. Olupina do koje se njena junakinja zaputila u pesmi „Zaroniti do olupine” („Diving into the Wreck”, 1971) zapravo predstavlja naše osujećene potencijale, ili naše unutrašnje biće oštećeno pod uticajem tradicionalnih i stereotipnih shvatanja o muškarcima i ženama. Pesnikinja se ne zadovoljava propagiranim mitovima o rodnim razlikama, već želi da dođe do spoznaje koja nije ideološki obojena: želi da ispita „olupinu, a ne priču o olupini; pravu stvar, a ne mit.” Poput stvarne učesnice neke naučne ekspedicije, ona je emotivno neutralna; nosi nož kao legitimno istraživačko oruđe (simbolično, tim nožem će ukloniti sve „naslage” patrijarhalnog društva koje joj ometaju istraživanje), zatim kameru, kojom će zabeležiti otkrića do kojih bude došla, kao i staru knjigu mitova u kojoj još uvek nema mesta za nekog kao što je ona. Najznačajnije otkriće do koga dolazi u ovoj podvodnoj avanturi jeste da suštinske razlike između muškaraca i žena ne postoje, već da su svi ljudi u neku ruku osakaćeni i nose duboke ožiljke kao posledice procesa patrijarhalne socijalizacije i vaspitanja.

Svrha ovog uranjanja u prošlost, ili preispitivanja tradicije, svakako nije bekstvo od neizdržive stvarnosti, već pokušaj ponovnog otkrivanja suštine o nametnutim rodnim razlikama. Dominantne patrijarhalne strukture u jeziku i svesti zapravo proizvode barijere koje služe produbljivanju jaza

među biološkim polovima. Zbog toga se pesnikinja u pesmi identifikuje i sa muškarcem i sa ženom, pokazujući na taj način da deli zajednički bol sa njima. „Knjiga mitova” u kojoj se „njegovo” i „njeno” ime „ne pominju” sastoji se od starih patrijarhalnih mitova koji zacrtavaju i produbljuju rodne sukobe. Adrijen Rič svojom pesničkom vizijom sugerise da je došlo vreme za stvaranje novih mitova, ispisivanje novih definicija humanosti čija svrha neće biti isticanje razlika, već njihovo pomirenje.

Emotivna identifikacija sa oba pola kao motiv u ovoj pesmi Adrijen Rič asocira na neke od ideja koje je u uticajnom eseju *Sopstvena soba* (*A Room of One's Own*) izložila Viržinija Vulf (Virginia Woolf). Vulf predlaže koncept „androginog uma” u kome ne dominiraju ni muške ni ženske karakteristike, već one žive u harmoniji i „duhovno sarađuju” (Woolf 1998, 128). Prihvatajući ovu ideju, muškarci i žene mogli bi da pišu neopterećeni samosvešću o sopstvenom biološkom polu, oslobađajući svoj kreativni potencijal od svih inhibicija. Rič u svom uverenju ide čak i korak dalje: ne samo umetnik i umetnica, već svaki pojedinac i pojedinka koji doživljavaju tragične posledice nametnutih podela moraju da načine iskorak van okvira tradicionalnog shvatanja rodnih razlika.

Motivi pesme „Zaroniti do olupine” takođe se mogu uporediti sa teorijama Elen Siksu (Hélène Cixous) o biseksualnosti. Siksu ističe važnost biseksualnosti, istovremeno nudeći svoju definiciju ovog koncepta, koji se često pogrešno tumači u popularnoj kulturi: biseksualnost predstavlja fantaziju o celovitom biću, fantaziju o sjedinjenju – dva bića u okviru jednog, neutralnog. Biseksualnost, tvrdi Siksu, zapravo znači sposobnost pojedinca/pojedinke da iskusi postojanje oba pola u sebi, pri čemu se naglašava ideja njihovog jedinstva. To je ujedno i način da se povrati prvobitno, izvorno jastvo (Cixous 1998, 582). Bez eksplicitne namere da provocira dominantne patrijarhalne strukture, Siksu konstatuje da je usledilo vreme za davanje prioriteta ženskom pismu, pre svega zbog toga što je žena, u većini slučajeva, spremnija da prizna postojanje Drugog (muškog) principa u svojoj psihi, dok je, s druge strane, mnogo teže naći primere muškaraca koji su spremni da otvoreno prihvate postojanje Drugog (ženskog principa) u sebi i da javno o tome govore. Ako posmatramo stvaralački razvoj Adrijen Rič u svetlu ovih ideja Elen Siksu, on svakako predstavlja njihovu uspešnu realizaciju.

Nakon saznanja sažetih u pesmi „Zaroniti u olupinu” – o negativnim strukturama dominantne patrijarhalne kulture koja ističe razlike i potiskuje sličnosti među polovima, kao i o potrebi da se povrati prvobitno, izvorno jastvo – usledile su pesme Adrijen Rič koje istražuju pre-edipalnu vezu majke i deteta. Pesnikinja se pita da li je moguće obnoviti ovaj idilični doživljaj kroz zrelu erotsku vezu sa odraslim partnerom ili partnerkom. Može se reći da manifest nove poezije Adrijen Rič u ovoj fazi predstavlja pesma „Cepanje” („Splittings”, 1974), posvećena lezbejskoj vezi. Rič donosi odluku da se njen život neće zasnivati na patrijarhalnim mitovima o separaciji – koja počinje emotivnim razdvajanjem majke i deteta u periodu Edipovog kompleksa, i produbljuje se kao doživljaj unutrašnjeg „cepanja” u psihi odrasle osobe, sprečavajući je da voli svim svojim bićem.

Uporedo s ovom odlukom, kod Adrijen Rič javlja se i stav da treba odbiti koncept „prisilne heteroseksualnosti”. Sa tim stavom, kako Rič objašnjava, započinje potpuno nova faza u njenom kreativnom procesu. Ovu fazu u svom stvaralačkom razvoju Adrijen Rič razjašnjava u svojim esejima o lezbejstvu. U eseju „Prisilna heteroseksualnost i lezbejska egzistencija” („Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence”, 1998), Rič ističe i kritikuje činjenicu da ni u jednoj od knjiga koje se bave konceptom materinstva, odnosa između polova, društvenih očekivanja od žene i sličnih „ženskih” tema, ne dolazi do preispitivanja koncepta prisilne heteroseksualnosti, a pitanje seksualne orijentacije čak se ne postavlja ni indirektno, već se pretpostavlja da je prirodno i logično da žena prihvati heteroseksualnost, i da će jedino u tom slučaju biti u potpunosti ostvarena.

Treba naglasiti činjenicu da u ovoj stvaralačkoj fazi Adrijen Rič zapravo postaje prava feministička umetnica. Rič smatra da nije dovoljno samo ukazati na postojanje raznovrsnih književnih dela koja se bave lezbejstvom, već da je zadatak jake feminističke struje da se uhvati u koštac sa bilo kojom teorijom ili kulturom koja smatra da je koncept „lezbejske egzistencije” marginalan ili manje prirodan. To je i razlog što ona definiše „lezbejsku egzistenciju” kao način života, za razliku od popularne, uže i isključivije, definicije ovog koncepta:

„Lezbijska egzistencija istovremeno obuhvaća i razbijanje tabua i odbacivanje prisilnog načina života. To je ujedno i direktan i indirektan napad na muško pravo pristupa ženama. Ali ona je i više od toga, mada je u početku možemo

shvatiti kao oblik suprotstavljanja patrijarhatu, to je čin otpora. ... [L]ezbijska egzistencija se živi ... bez pristupa bilo kakvom znanju o tradiciji, kontinuitetu i društvenoj podlozi” (Rich 2002, 55–56).

Adrijen Rič ide i korak dalje u određivanju ovog koncepta tako što objašnjava ideju „lezbejskog kontinuuma” (ibid., 55). Ta ideja je značajna za pesnikinju jer dodatno naglašava razliku između popularne definicije lezbejstva i onoga što taj pojam za nju predstavlja. Ukratko, Rič smatra da sve žene, od odojčeta, koje majka hrani, do devedesetogodišnje starice na umoru, o kojoj se staraju negovateljice, pripadaju „lezbejskom kontinuumu”, bez obzira da li se deklarišu tako ili ne, jer se prosto celog života, od rođenja pa do smrti, oslanjaju na pomoć žena iz okruženja. Zbog toga Rič sugeriše rekonstrukciju koncepta lezbejstva i predlaže najširi okvir u kome će biti zastupljeni svi raznovrsni oblici ženskog otpora patrijarhalnoj dominaciji.

Međutim, iako Adrijen Rič smatra da je lezbejstvo čin pobune protiv patrijarhalne nadmoći, može se pretpostaviti da samo postojanje feminističkih grupa sa isključivo ženskim članstvom, zasigurno neće rešiti problem rodnih razlika. On će se, naprotiv, samo produbiti, jer je ovakav način mišljenja i životni stav zapravo veoma sličan muškoj „šovinističkoj” verziji isključivosti, protiv koje se ove feminističke grupe u suštini bore. Zato ovaj iskorak koji Rič pravi u svojoj poslednjoj stvaralačkoj fazi zapravo treba razumeti kao reakciju na nespремnost patrijarhalnog muškarca da prizna postojanje ženskog principa u sebi, onoga što Siksu naziva Drugim (Cixous 1998, 582) – kao i nespремnost patrijarhalnog društva u celini da odbaci racionalne principe kontrole i moći i da se otvori prema Drugom.

Čini se da lezbejstvo Adrijen Rič predstavlja najradikalniju fazu u otporu koji je ova pesnikinja, tokom svog umetničkog razvoja i feminističkog delovanja, pružala patrijarhatu. Međutim, ona kroz ova iskustva isto tako uspeva da na izvestan način ostvari jedan od ciljeva koji je zacrtala u svom eseju „Kada se mi mrtve probudimo” – to jest, da ujedini „kreativnu energiju” i „energiju veze”. Vizija „lezbejskog kontinuuma” sugeriše zajednicu žena koje pružaju podršku jedna drugoj i kada je reč o emotivnoj vezi, kao i kada je reč o pokušaju da se umetnički izraze i ostvare, tako da ove dve energije više nisu razjedinjene i suprotstavljene kao što su bile u konvencionalnom braku.

Može se zaključiti da je stvaralaštvo Adrijen Rič prošlo kroz brojne transformacije i izražavalo različite pesničke stavove – čiji zajednički imenitelj, ipak, ostaje potreba pesnikinje da se ne samo pobuni protiv nametnutih rodni uloga, već i da uvek iznova nudi vizije povezivanja i psihičkog zaceljenja. Iako ovakve umetničke potrage neće same po sebi označiti početak kraja patrijarhalne kulture, one jesu pokazatelj sveprisutnog feminističkog uticaja, koji, svakako, ne treba zanemariti na početku novog veka.

LITERATURA

- Cixous, Hélène. 1998. „Sorties.” In *Literary Theory: An Anthology*, eds. Julie Rivkin and Michael Ryan, 348–354. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dojčinović Nešić, Biljana. 1993. *Ginokritika: rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*. Beograd: Književno društvo „Sveti Sava”.
- Gilbert, Sandra M. and Susan Gubar. 2004. „The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Imagination.” In *Literature, Culture, Identity: Introducing XX Century Literary Theory*, ed. Lena Petrović, 364–371. Niš: Prosveta.
- Rich, Adrienne. 1993a. *What Is Found There: Notebooks On Poetry And Politics*. London: Virago Press.
- Rich, Adrienne. 1993b. „When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision.” In *Adrienne Rich’s Poetry and Prose: A Norton Critical Edition*, eds. Barabara Charlesworth Gelpi and Albert Gelpi. New York: Norton.
- Rich, Adrienne. 1998. „Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence.” In *Feminist Literary Theory: A Reader*, ed. Mary Eagleton. Oxford: Blackwell Publishers.
- Rich, Adrienne. 2002. *Prisilna heteroseksualnost i lezbijska egzistencija*. Zagreb: Kontra.
- Woolf, Virginia. 1998. *A Room of One’s Own*. Oxford: Oxford UP.

Primljeno: 31.10. 2012.

Prihvaćeno: 15.11. 2012.

“When We Dead Awaken”: Inner Split and the Possibility of Healing in the Works of Adrienne Rich

Nataša TUČEV

University of Niš

Faculty of Philosophy

Milena KOSTIĆ

University of Niš

Faculty of Philosophy

Summary: In her essay “When We Dead Awaken”, Adrienne Rich argues that the patriarchal society imposes false alternatives upon a female artist, thus causing her to experience inner split. This does not refer only to the different gender roles imposed on men and women in a family or society in general, but also to the split between two kinds of energy which ought to be essentially connected: the energy of creation and the energy of relation. The paper focuses on Rich’s contention that it may be possible to heal the inner split through the creative act itself, which the poet simultaneously views as an act of resistance against the patriarchy and a way of struggling for her very survival. The authors explore how this motif was further developed in some of the key poems in Rich’s oeuvre (“Aunt Jennifer’s Tigers”, “Orion”, “Diving into the Wreck”), as well as through the insights pertaining to her essays, including her theories on lesbianism. Even though Rich’s poetic attitude underwent various transformations, it may be argued that the poet’s rebellion against the imposed gender roles and divisions was always accompanied by her need to offer visions of unity and healing.

Key words: Adrienne Rich, gender roles, patriarchy, act of resistance, energy of creation, healing